

DUBROVČANIN PETAR DODERLEIN I NJEGOVA ZOOLOŠKA DJELA

JASNA ŠIKIĆ

(Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb)

UDK 59(091): 929 Doderlein
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 14. IX. 1993.

SAŽETAK. Na temelju podataka iz zagrebačkih knjižnica i arhiva te Središnje knjižnice u Palermu (Biblioteca Centrale della Regione Siciliana) opisuje se život i rad Dubrovčanina Petra Doderleina (1809–1895). Taj je liječnik i ihtiolog, rođen u Hrvatskoj, najveći dio života proveo u Italiji i pisao na talijanskome jeziku. Pretpostavlja se da su i zbog toga njegova djela u nas nedovoljno poznata ili zaboravljena.

Ovaj članak o Petru Doderleinu i njegova biografija (u trećem svesku *Hrvatskoga biografskog leksikona*) djelomična su rehabilitacija tog, u nas zanemarena znanstvenika, pa se u članku detaljnije ističu glavna područja njegova djelovanja.

U drugom se dijelu članka, osim životopisa, navodi i njegova zoološka bibliografija.

U proljeće 1995. navršit će se sto godina od smrti liječnika i prirodoslovca Petra Doderleina, jednoga od čelnih ihtiologa prošlog stoljeća. Umro je noću između 28. i 29. ožujka 1895. u Palermu, gradu u kojem je proveo posljednjih tridesetak, za znanost najplodnijih, godina života. Istražujući prirodna bogatstva Italije i Sredozemnoga mora, Doderlein je više od pola stoljeća živio izvan domovine. Međutim, njegova ihtiološka istraživanja i razmjena stručnih spoznaja s hrvatskim prirodoslovcima potvrđuju njegovu vezanost s rodnim krajem »našom Dalmacijom«, kako je sam naziva u jednom od sačuvanih pisama. Saznavši za njegovu smrt, dugogodišnji prijatelj i kolega zoolog Spiridion Brusina naziva njegovim imenom novi fosilni biljni rod (*Doderleinia* Brus.) i u jednome od nastavaka *Naravoslovnih crtica* piše: »Za slučaj ako ne bih dospio da mu napišem životopis s ocjenom naučnog rada, kako mi je vruća želja, neka mi bude dozvoljeno u dnu stranice donijeti naslove spisa, kojima su ga strani ljudi u stranom narodu ovjekovječili, e ne bi mlagji zaboravili na ovu našu diku.«¹ Godine 1908. Brusina umire ne stigavši ostvariti svoj naum, a mlađi su zaboravili na Doderleina, pa o njemu u Hrvatskoj ima vrlo malo objavljenih podataka. Leksikografski zavod »Miroslav Krleža« pokreće 1976. izradbu *Hrvatskoga biografskog leksikona*, u kojem zaslužno mjesto pripada i Petru Doderleinu, što će u nas donekle popuniti prazninu o tom znanstveniku. Dosadašnje spoznaje iz zagrebačkih knjižnica i arhiva o njegovu životu i radu naknadno su dopunjene podacima iz Središnje knjižnice u Palermu. Tako je uz biografiju u *HBL*-u nastao i ovaj članak.

¹ Spiridion BRUSINA, *Naravoslovne crtica sa sjeveroistočne obale Jadranskog mora. Rad JAZU*, 1907, knj. 169, str. 197–200.

Prve podatke o znamenitom ihtiologu bilježi Brusina (1886) u djelu *Zoologija i Hrvati*, u kojem uz nekoliko biografskih podataka donosi zoološku bibliografiju s dotad objavljenim Doderleinovim djelima. Godine 1890. u Osijeku izlazi drugi svezak *Hrvatske enciklopedije* Ivana Zocha, u kojem se nalazi ovaj tekst: »Doderlein, Petar. Dubrovčanin, prof. zoologije u Palermu, napisao 100 izvornih rasprava svoje struke koje su veoma važne za faunu Hrvatske i Dalmacije te Jadranskog mora.«²

U izdanjima nakon 1900. još je teže pronaći bilješke o Doderleinu. Kratku biografiju donio mu je jedino Hrvatski narodni zoološki muzej (1974) povodom stogodišnjice znanstvenoga i nastavnog rada iz zoologije na Sveučilištu u Zagrebu: »Dubrovčanin Petar Doderlein (1810–1895) radio je kao sveučilišni profesor u Padovi, Modeni i Palermu. Objavio je više radova iz ihtiologije i ornitologije. Svojim radovima, osobito iz ihtiologije, stekao je glas svjetskog stručnjaka.«³ Povjesničar medicine i prirodnih znanosti Mirko Dražen Grmek u izvješću o svojim istraživanjima u arhivima i bibliotekama u Padovi i Veneciji piše: »U razdoblju kada je štampanje inauguralne disertacije bilo uvijek za doktorsku promociju doktorirali su – osim onih koji su navedeni u mojoj monografiji o disertacijama – još ovi medicinari iz Hrvatske: ... Petar Doderlein iz Dubrovnika (1835), ...«⁴ A znameniti Dubrovčanin ostavio je pisanih tragova i prije doktorske teze, još kao srednjoškolar – učenik zadarske gimnazije. Bibliotekar i latinist Šime Jurić u djelu *Croatiae scriptores Latini recentioris aetatis*⁵ navodi radove učenika drugoga razreda te gimnazije napisane prigodom rođendana cara i kralja Franje I. Među ostalim tekstovima bila je objavljena i podugačka pjesma na latinskom jeziku *Elegia* Petrusa Doderleina.⁶

No životna priča Petra Doderleina počinje sedamnaest godina prije toga u Dubrovniku. Rođen je za Napoleonove okupacije grada, 2. veljače 1809.⁷ Njegov otac Lui Doderlein bio je časnik francuske vojske, a majka Katarina Đurđević pripadala je jednoj od najznamenitijih dubrovačkih plemićkih obitelji. Nakon djetinjstva provedena u Dubrovniku Petar napušta rodni grad te pohađa gimnaziju u Zadru, školovanje nastavlja u Veneciji, a studij medicine završava u Padovi 1835. godine. Već za studija više se zanima za prirodu i njezin postanak nego za medicinu, pa i njegova inauguralna disertacija obrađuje geološku temu (*Cenni geologici sulla formazione dei terreni primitivi e secondari*, Padova 1835). Po završetku studija nastavlja se baviti geologijom; 1836. postaje asistent profesora Tommasa Antonia Catulla na katedri za prirodne

² Ivan ZOCH, Doderlein, Petar. *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2. Osijek 1890.

³ *Spomenica: Sto godina znanstvenog i nastavnog rada iz zoologije na Sveučilištu u Zagrebu*, str. 6. Sveučilišna naklada, Zagreb 1974.

⁴ Mirko Dražen GRMEK, Hrvati i Sveučilište u Padovi. *Ljetopis JAZU za god. 1955, 1957*, knj. 62, str. 372.

⁵ Šime JURIC, *Croatiae scriptores Latini recentioris aetatis*, str. 243. Historijski institut JAZU, Zagreb 1971.

⁶ A sua Maesta l'imperatore e re Francesco Primo, Omaggio prestato in occasione del suo giorno natalizio. *Miscellanea Dalmata* (Zara), 1826, vol. 5, br. 1/15, privez 6.

⁷ La data di nascita e le origini familiari del D., spesso indicate erroneamente dalle biografie, sono stabilite in base alla matricola conservata presso l'Archivio storico di Dubrovnik (Liber bapuzatorum 1799–1812, I, R 11, f. 155), u djelu: Mirko Dražen GRMEK, Doderlein, Pietro. *Dizionario biografico degli Italiani*, knj. 40. Istituto della enciclopedia Italiana, Roma 1991.

znanosti u Padovi, a 1839. odlazi na Sveučilište u Modenu, gdje sljedećih dvadesetak godina vodi nastavu iz zoologije, geologije i mineralogije. Također osniva i uređuje Muzej prirodnih znanosti. Radi geoloških istraživanja i izradbe karata često putuje okolicom Modene. Na tim obilascima opaža bogatstvo ptičjih vrsta i počinje se zanimati za ornitologiju. Skuplja, proučava, opisuje i sistematizira ptice te na temelju vlastitih istraživanja i već postojećih podataka sastavlja popis od 266 vrsta ptica toga područja.

Dne 5. listopada 1862. imenovan je redovitim profesorom zoologije i komparativne anatomije na Sveučilištu u Palermu. Na Siciliji nastavlja proučavati i skupljati ptice, pa je Zoološki muzej u Palermu obogatio vrijednom ornitološkom zbirkom. Potom u pet odvojenih separata časopisa *Giornale delle scienze naturali ed economiche* objelodanjuje djelo *Avifauna del Modenese e della Sicilia* (Palermo 1869–74). U tom katalogu uz ptice s područja Modene opisuje, klasificira i uspoređuje još 315 vrsta ptica koje stalno ili povremeno borave na Siciliji.

Život uz more potaknuo ga je na ponovno bavljenje ribolovom – najdražom razonodom iz dječaćkih dana u rodnome Dubrovniku. Ribareći počinje istraživati i opisivati morsku faunu, osobito ribe, te ihtiologija ubrzo postaje glavno područje njegova znanstvenog interesa. Ispituje mogućnost aklimatizacije riba i školjkaša u sicilskom akvatoriju te planira njihov uzgoj u vodama oko Marsale i Siracuse. Zauzima se za osnivanje specijalizirane istraživačke ustanove u Cefalùtu, za razvoj zoološke stanice u Napulju i za cjelokupan napredak zoologije i biologije mora na Siciliji. Upotpunio je poznavanje sicilske faune detaljnim opisom dvadesetak dotada slabo opisanih vrsta riba i otkrio neke nove vrste (npr. *Cybium veranyi*, *Pteridium armatum*). Na uzoran je način organizirao Muzej prirodnih znanosti u Palermu, sabrao i uredio cjelokupnu ihtiološku zbirku u Zoološkom muzeju te objavio katalog *Prospetto metodico delle varie specie di pesci riscontrate sin'ora nelle acque marine e fluviali della Sicilia* (Palermo 1878–79).

Po završetku kataloga vitalni i neumorni istraživač započinje rad na svom najvažnijem djelu *Manuale ittologico del Mediterraneo*. U tom opsežnom priručniku u pet svezaka na oko 650 stranica klasificira ribe prema tadašnjoj sistematici i daje pregled pojedinih taksonomskih kategorija. U prvome svesku donosi obilnu ihtiološku bibliografiju, u drugom i trećem obrađuje ribe hrskavičnjače (*Epibranchii* i *Elasmobranchii*), a u četvrtom i petom iznosi pregled koštunjača (*Teleostei*). Zbog praktičnih i detaljnih opisa pojedinih vrsta priručnik je niz godina bio od velike pomoći zoolozima, koji su se njime služili u istraživanjima i često ga citirali u ihtiološkim publikacijama. Nakon izlaska priručnika Brusina žali što Doderlein »nije slavom ovjenčao sebe i ljubljenu domovinu proučavajući Dalmaciju, nego je sada već četrdeset godina sjaj Italije; nije dakle njegova krivnja, što mjesto da nam podade Jadransku ihtiologiju, upravo sada objelodanjuje svoj prekrasni *Manuale ittologico del Mediterraneo*«. ⁸ No njime su se mogli poslužiti i zoolozi koji su se bavili faunom Jadranskoga mora; oni su u njemu nalazili važne i zanimljive podatke o pojedinim vrstama i varijetetima te o učestalosti njihova pojavljivanja. Zoolog Juraj Kolombatović u svojim radovima također često navodi Doderleina i njegov priručnik. U djelu *Imenik kralješnjaka Dalmacije* Kolombatović se slaže s Doderleinovim mišljenjem o novoj vrsti ili varijetetu kirnje i

⁸ Dva popisa dalmatinskih riba od M. Botteri-a s dodacima Heckel-a, Bellotti-a, Stalio-a i dr. i s uvodom od S. Brusine. *Glasnik Hrvatskoga naravoslovnoga društva*, 6/1891, br. 1/5, str. 109–129.

naziva je kiria zlatopiga odnosno *Serranus chrysoaenia* Doderlein.⁹ Pišući o učestalosti jarma (*Zygaena tudes* Cuv.) u Jadranu spominje: »Doderlein je navodi u *Manuale itt. ...* (1881) kao sasvim rijetku u dalmatinskom moru.«¹⁰ U djelu o glamočima splitskog akvatorija u raspravi o obilježjima porodice *Mullide* Kolombatović navodi da mu je Doderlein u *Manuale ittologico* iskazao čast složivši se s rezultatima njegovih istraživanja.¹¹ Da Doderlein u svojim istraživanjima nije zaboravio ribe Jadrana te da je vodio brigu i o njihovim hrvatskim nazivima svjedoči i njegova suradnja s hvarskim prirodoslovcem Matijom Botterijem¹² te česta razmjena stručnih spoznaja s Brusinom. Jednom prilikom Brusina čak traži pomoć od Doderleina u svezi s nazivima u hrvatskom rječniku. Naime, Dubrovčanin Pero Budmani, filolog, leksikograf i tadašnji urednik Akademijina *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* traži od Brusine da odredi vrstu ribe poznatu (u okolici Dubrovnika) pod imenom orhan.¹³ Brusina, iako i sam veliki poznavalac jadranske faune, moli za pomoć drugoga Dubrovčanina, ihtiologa Petra Doderleina. Mnogi Doderleinovi nazivi riba, i latinski i pučki, vrijede još i danas.

Doderleinovi suvremenici priznavali su rezultate njegovih istraživanja i cijenili ih, pa ni danas ne smijemo zanemariti njegov doprinos znanosti, osobito zato što je radio u doba kada se razmjerno malo marilo za zoologiju, a posebice za ihtiologiju. Stoga i ovaj članak završava tekstem iz Brusinina pisma upućena Doderleinu u siječnju 1886. uoči njegova 77. rođendana: »Živio naš dični Dubrovčanin slavni zoolog Pero Doderlein dika naše domovine.«¹⁴

ZOOLOŠKI RADOVI PETRA DODERLEINA

Sulla possibilità di attuare una proficua coltura di Ostriche e di Pesci nello Stagnone di Marsala in Sicilia. *Atti della Società di acclimatazione e di agricoltura in Sicilia* (Palermo), 1865, vol. 5, br. 11; 12.

Monografia del pesce Guorami (*Osphronemus olfax* Lacep.) e sul progretto di acclimarlo nel fiume Anapo pr. Siracusa in Sicilia. *Ibid.*, 1867, vol. 7, br. 7; 8; 9.

La vita animale nel Mare. Palermo 1869.

Avifauna del Modenese e della Sicilia, ossia Catalogo ragionato e comparativo delle varie specie di Uccelli che si rinvencono in permanenza o di passaggio nelle provincie di Modena, di Reggio e nella Sicilia. Estratto dal *Giornale di scienze naturali ed economiche* (Palermo), 1869, vol. 5, str. 1–60; 1870, vol. 6, str. 61–108; 1871, vol. 7, str. 109–172; 1872, vol. 8, str. 173–264; 1873, vol. 9, str. 265–328; 1874, vol. 10, str. 329–379.

Alcune generalità intorno la Fauna Sicula dei Vertebrati. *Annuario della Società naturalisti Modenesi* (Modena), 1872, vol. 6, str. 29–37, 65–75, 200–211.

I Pesci dei Mari di Sicilia. *Ibid.*, str. 267–294.

Descrizione di una notevole specie di Sgomberoidi (*Cybium Veranyi* Doderl.) presa di recente nelle acque di Sicilia. *Giornale di scienze naturali ed economiche* (Palermo), 1872, vol. 8, str. 125–136.

⁹ Juraj KOLOMBATOVIĆ, Imenik kralješnjaka Dalmacije. II Dio: Dvoživci, gmazovi i ribe. *Godišnje izvješće o C. k. velikoj realci u Splitu*. Tiskom A. Zannonia, Split 1886, str. VII.

¹⁰ *Ibid.*, str. XVIII.

¹¹ Juraj KOLOMBATOVIĆ, Glamoči (Gobii) Spljetskog Pomorskog okružja u Dalmaciji. *Ibid.*, 1894, str. 40.

¹² Vojmir VINJA, *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva*, knj. 1, str. 73. Logos, Split 1986.

¹³ *Ibid.*, knj. 1, str. 327; knj. 2, str. 296.

¹⁴ *Katalog Brusinine ostavštine*. Arhiv JAZU, A. I. Brusinina pisma, str. 7.

Sul passaggio di alcune nordiche specie di uccelli (*Accentor alpinus*, *Pyrrhula vulgaris*, *Turdus atrigularis*), per l'isola d'Ustica e sopra alcune specialità ittologiche del mar d'Ustica. Estratto dal *Giornale di scienze naturali ed economiche* (Palermo), 1872, 5. dicembre.

Sulla piscicoltura in Sicilia e sul progetto di uno stabilimento succursale in Cefalù. *Annali di agricoltura* (Palermo), 1873, sv. 1, str. 292–298.

Descrizione di una specie di pesce del genere esotico *Lobotes*, presa nelle acque marine di Sicilia. *Atti dell'Accademia di scienze, lettere ed arti* (Palermo), 1875, vol. 5.

Descrizione di alcune particolarità zoologico-anatomiche di uno dei più rari pesci del Mediterraneo (*Lophotes Cepedianus* Giorna). *Bullettino della Società di scienze naturali ed economiche* (Palermo), 1877, br. 2.

Sul rinvenimento nei mari Siciliani della *Cerna aenea* Geoff., del *Carnax fusus* Geoff. e del *Carnax carnagus* C. V. *Ibid.*, 1878, br. 4.

Note Ittologiche. 1. Sul numero complessivo attualmente conosciuto delle specie di pesci marini e fluviali della Sicilia; 2. Sul rinvenimento di esilissimi esemplari del *Conger myrus*, *C. auratus*, *C. vulgaris*, non aventi i caratteri dei Lettocephali; 3. Sulla probabile corrispondenza sinonimica dello *Ophichthys hispanus* Bellotti col *Conger polyrhinus* Rafin. *Ibid.*, 1878, br. 8.

Prodrodo della Fauna Ittologica della Sicilia. *Atti dell'Accademia di scienze, lettere ed arti* (Palermo), 1878/79, vol. 6, str. 1–24.

Prospetto metodico delle varie specie di pesci riscontrate sin'ora nelle acque marine e fluviali della Sicilia, e Catalogo delle relative preparazioni tassidermiche ed anatomiche che si conservano nel Museo Zoologico-zootomico della R. Università di Palermo. *Ibid.*, vol. 6.

Sulla pesca fatta nelle acque marine della Sicilia di due esemplari adulti del *Dentex filusus* C. V. *Bullettino della Società di scienze naturali ed economiche* (Palermo), 1879, br. 9.

Sulla comparsa del *Pagrus Ehrenbergii* C. V. e del *Chrysophrys caeruleosticta* C. V. nel mare di Sicilia. *Giornale di scienze naturali ed economiche* (Palermo), 1879, vol. 14, str. 1–13.

Manuale ittologico del Mediterraneo, ossia sinossi metodica delle varie specie di pesci riscontrate sin qui nel Mediterraneo ed in particolare nei mari di Sicilia, sv. 1–5. Palermo 1879–1891.

Rivista della Fauna Sicula dei Vertebrati della Sicilia. *Nuove effemeridi Siciliane* (Palermo), 1881, vol. 11.

Sulla pesca fatta di 5 giovani individui del raro *Plectropoma fasciatum* Costa, e del *Exocoetus Proce* De Filippi, nel mare di Sicilia. *Bullettino della Società di scienze naturali ed economiche* (Palermo), 1881, br. 15.

Rinvenimento della *Molva vulgaris* Flem., del *Physiculus Dalwigki* Kaup., del *Serranus Alexandrinus* C. V. e dello *Scarus cretensis* C. V. nel mare del circondario Marittimo di Palermo. *Ibid.*, 1882, br. 16.

Una nota sopra lo *Scopelus Doderleini* Facciolà. *Il Naturalista Siciliano* (Palermo), 1/1882, str. 258–263.

Sulla ricorrenza del *Rhinobatus Halavi* Rüpp. nelle acque marine della Sicilia. *Ibid.*, 3/1884, str. 169–175.

Rinvenimento di una *Raja Chagrinea* Pennant nelle acque del Golfo di Palermo. *Ibid.*, 4/1885, str. 97–99.

Descrizione zoologico-zootomica di una novella specie di pesce dei mari di Sicilia *Pteridium armatum* Dod. *Giornale di scienze naturali ed economiche* (Palermo), 1886, str. 73–80, 105–108.

Comparsa sul *Cybium Commersonii* Lac. nelle acque del circondario marittimo di Palermo. *Il Naturalista Siciliano* (Palermo), 7/1888, str. 1–9.

Rinvenimento del Callionymus phaeton Günther nelle acque del Golfo di Palermo. Palermo 1890.

PETAR DODERLEIN OF DUBROVNIK AND HIS ZOOLOGICAL WORKS

SUMMARY. The article describes the life and work of the Dubrovnik scholar Petar Doderlein (1809–1895) on the basis of the data found in the Zagreb libraries and archives and the Central Library in Palermo (Biblioteca Centrale della Regione Siciliana). The Croatian physician and ichthyologist spent most of his lifetime in Italy and wrote his works in Italian. Perhaps it is because of this fact that his published works are insufficiently known and have been forgotten in Croatia. The article on Petar Doderlein and his biography (published in the third volume of *Hrvatski biografski leksikon*) are intended to partly rehabilitate this scientist who has been so far neglected in this country. A detailed description is given of his main fields of interest.

The second part of the article covers his biography and also lists his zoological bibliography.